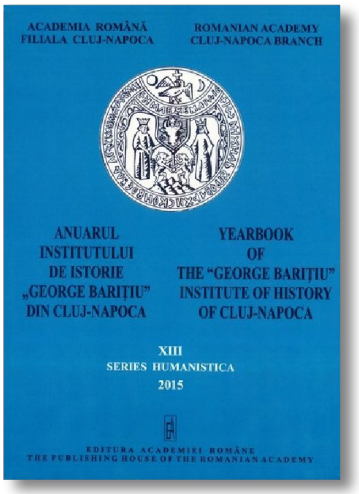

ISSN 1584-4404

Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca
Series *Humanistica*

humanistica.ro

Aplicarea principiului proporționalității în cazul restrângerii exercițiului unor drepturi

Marius Andreescu

How to cite this article:
Andreescu, Marius (2015) *Aplicarea principiului proporționalității în cazul restrângerii exercițiului unor drepturi*, Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca, Series Humanistica, Vol. 13, pp. 261–284. DOI: 10.5281/zenodo.22966467

© 2015: The Publishing House of the Romanian Academy.
Humanistica Yearbook is published online since 2003.
Submit your article to Humanistica Yearbook: secretariat.dcsu@acad-cj.ro

APLICAREA PRINCIPIULUI PROPORȚIONALITĂȚII ÎN CAZUL RESTRÂNGERII EXERCIȚIULUI UNOR DREPTURI

Marius Andreescu

Universitatea din Piteşti, Facultatea de Ştiinţe Juridice şi Administrative

Abstract. *An essential dimension of the lawful state is represented by the consecration and guaranteeing of the fundamental rights and liberties, the ensuring of the optimum conditions for their exercising. The state has the negative obligation to restrain from any arbitrary or excessive requirement that may restrict or condition the exercise of the constitutional right. In order to be legitimate and constitutional, any restriction of the exercise of the fundamental rights and liberties through the measures prescribed by the state's authorities, needs to have the character of exemption, not to affect the substance of the law and to fulfill all conditions stipulated by item 53 of the constitution. In relation to these premises, we analyze in this study the constitutional institution of restraining the exercising of some rights and the relevant aspects of jurisprudence. The observance of the principle of proportionality is one of the constitutional requirements in order that such a restrictive measure be legitimate. The main particularities of the principle of proportionality applied in the matter of restraining the exercising of some rights are analyzed with reference to the jurisprudence of the Constitutional Court and the European Court of Human's Rights.*

Keywords: *Lawful state, fundamental rights and liberties, restriction of the exercise of the fundamental rights, principle of proportionality, constitutional reqireremens.*

1. SCURTE CONSIDERAȚII DESPRE PROPORȚIONALITATE CA PRINCIPIU AL DREPTULUI

Proporţionalitatea reprezintă o sinteză modernă a unor principii clasice ale dreptului. Acest principiu este la origine exterior dreptului şi s-a impus în sistemul statal şi juridic destul de târziu. Ca principiu al dreptului, proporţionalitatea implică ideile de rezonabilitate, echitate, toleranţă, dar şi necesara adecvare a măsurilor adoptate de stat la situaţia de fapt şi la scopul legitim urmărit. Faptul că principiul apare înscris în instrumente juridice ale Dreptului Uniunii Europene, în constituţiile unor state, dar şi în Constituţia României explică preocupările tot mai frecvente de cercetare şi mai ales de identificare a dimensiunilor sale.

Proporţionalitatea nu este exclusiv un principiu al dreptului raţional, ci, în acelaşi timp, un principiu al dreptului pozitiv, un principiu cu valoare normativă. Astfel,

proporţionalitatea este un criteriu juridic prin care se apreciază legitimitatea ingerinţei puterii statale în domeniul exercitării drepturilor şi libertăţilor fundamentale.

Acest principiu este consacrat, explicit sau implicit, în instrumente juridice internaţionale[1] sau de majoritatea constituţiilor ţărilor democratice[2]. Constituţia României reglementează expres acest principiu în art. 53, dar există şi alte dispoziţii constituţionale care îl implică. În dreptul constituţional, principiul proporţionalităţii îşi găseşte aplicarea în special în domeniul protecţiei drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale omului. Este considerat ca un criteriu eficient de apreciere a legitimităţii intervenţiei autorităţilor statale în situaţia limitării exerciţiului unor drepturi. Principiul proporţionalităţii este prezent, în diferite moduri, în dreptul public al majorităţii ţărilor Uniunii Europene: a) consacrarea principiului s-a realizat explicit în constituţie şi legislaţie (Portugalia, Elveţia etc.); b) principiul nu este evocat expres în legislaţie sau jurisprudenţă (Grecia, Belgia, Luxemburg etc.; c) principiul se aplică dreptului public în ansamblul său (Franţa şi Elveţia); d) utilizarea principiului este limitată la câmpul de aplicare a Dreptului Uniunii Europene. Mai mult, chiar dacă principiul proporţionalităţii nu este consacrat expres în constituţia unui stat, doctrina şi jurisprudenţa îl consideră ca făcând parte din noţiunea de stat de drept.

Principiul proporţionalităţii este aplicat nu numai în dreptul constituţional, dar şi în alte ramuri ale dreptului intern. În dreptul administrativ, este un criteriu care permite delimitarea puterii discreţionare a autorităţilor administrative de excesul de putere, în raport de care se realizează controlul jurisdicţional al actelor administrative pentru exces de putere (Andreescu, 2007; Lazăr, 2004; Teodoroiu & Teodoroiu, 1996; Tofan, 1999)[3]. Totodată, este prevăzut în mod expres de lege ca un criteriu de individualizarea a sancţiunilor contravenţionale. Aplicaţii ale principiului proporţionalităţii există şi în dreptul penal[4] sau în dreptul civil[5].

[1] Amintim, în acest sens, art. 29, alin. 2 şi 3, din Declaraţia Universală a Drepturilor Omului, art. 4 şi 5 din Pactul internaţional cu privire la drepturile economice, sociale şi culturale; art. 5, alin. 1, art. 12, alin. 3, art. 18, art. 19, alin. 3, şi art. 12 alin. 2 din Pactul internaţional cu privire la drepturile civile şi politice; art. 4 din Convenţia-cadru pentru protecţia minorităţilor naţionale; art. G Partea a V-a din Carta Socială Europeană – revizuită; art. 8, 9, 10, 11 şi 18 din Convenţia (europeană) pentru apărarea drepturilor omului şi a libertăţilor fundamentale.

[2] De exemplu, art. 20, pct. 4; art. 31 şi art. 55 din Constituţia Spaniei; art. 11, 13, 14, 18, 19 şi 20 din Constituţia Germaniei sau dispoziţiile art. 13, 14, 15, 44 şi 53 din Constituţia Italiei.

[3] A se vedea şi dispoziţiile art. 1, alin. 4 şi art. 2, alin 1, lit. m din Legea contenciosului administrativ nr. 544/2004, republicată, în baza cărora instanţele pot cenzura un act administrativ pentru exces de putere.

[4] Dispoziţiile art. 74 din noul Cod penal implică proporţionalitatea ca un criteriu general de individualizare judiciară a pedepselor. Dispoziţiile art. 19, alin. 2, din noul Cod penal consideră proporţionalitatea o condiţie a legitimei apărări. Cu titlul de exemplu, menţionăm şi dispoziţiile art. 242 din noul Cod de procedură penală care implică principiul proporţionalităţii ca şi condiţie pentru a se dispune de către instanţă înlocuirea unei măsuri preventive cu o altă măsură preventivă.

[5] Criteriul proporţionalităţii sau proporţionalitatea ca principiu nu sunt reglementate în mod expres în Codul civil. În opinia noastră, există dispoziţii care îl implică, putând fi dedus pe cale de interpretare. Avem în vedere reglementările cuprinse în art. 15, care sancţionează abuzul de drept, art. 75, cu privire la limitele exercitării drepturilor subiective, sau reglementările articolului 1221 din Codul civil, care permit desfiinţarea unui contract pentru vădita disproporţie a prestaţiilor (leziunea).

În Dreptul Uniunii Europene, principiul proporţionalităţii este prevăzut în mod expres de art. 5, alin. 4, din Tratatul privind Uniunea Europeană şi reglementat, alături de principiul subsidiarităţii, de „Protocolul privind aplicarea principiilor subsidiarităţii şi proporţionalităţii", în sensul necesarei adecvări a mijloacelor şi deciziilor instituţiilor europene la scopul legitim urmărit

Jurisprudenţa are un rol important în analiza principiului proporţionalităţii, aplicat în cazuri concrete. Astfel, în jurisprudenţa Curţii Europene a Drepturilor Omului, proporţionalitatea este concepută ca un raport just, echitabil între situaţia de fapt, mijloacele de restrângere a exerciţiului unor drepturi şi scopul legitim urmărit sau ca un raport echitabil între interesul individual şi interesul public. Proporţionalitatea este un criteriu care determină legitimitatea imixtiunilor statelor. Curtea Constituţională a României, prin mai multe decizii, a stabilit că proporţionalitatea este un principiu constituţional[6]. Instanţa noastră constituţională a afirmat necesitatea stabilirii unor criterii obiective, prin lege, pentru principiul proporţionalităţii: „este necesar ca legislativul să instituie criterii obiective care să reflecte exigenţele principiului proporţionalităţii."[7]

Prin urmare, proporţionalitatea se impune din ce în ce mai mult ca un principiu universal, consacrat de majoritatea sistemelor de drept contemporane, regăsit explicit sau implicit în norme constituţionale şi recunoscut de jurisdicţiile naţionale şi internaţionale.

Analiza proporţionalităţii în doctrină, legislaţie, tratate internaţionale şi jurisprudenţă trebuie să răspundă la câteva probleme esenţiale: 1. dacă proporţionalitatea este un principiu al dreptului şi, în caz afirmativ, dacă este un principiu constituţional; 2. semnificaţia raţională, normativă şi jurisprudenţială a principiului; 3. dimensiunea procedurală a principiului; 4. aplicarea sa în activitatea de exercitare a puterii statale; 5. semnificaţia proporţionalităţii pentru protecţia drepturilor omului; 6. consacrarea şi aplicarea principiului proporţionalităţii în dreptul comunitar; 7. posibilitatea judecătorului, inclusiv a celui constituţional, de a exercita controlul privind respectarea principiului proporţionalităţii şi de a sancţiona excesul de putere; 8. elaborarea unei definiţii pentru proporţionalitate ca principiu.

Ca principiu general al dreptului, proporţionalitatea presupune o relaţie considerată justă, între măsura juridică adoptată, realitatea socială şi scopul legitim urmărit. Proporţionalitatea poate fi analizată cel puţin ca rezultat al combinării a trei elemente: decizia luată, finalitatea acesteia şi situaţia de fapt căreia i se aplică. Proporţionalitatea este corelată cu conceptele de legalitate, oportunitate şi putere discreţionară. În dreptul public, încălcarea principiului proporţionalităţii este considerată ca fiind depăşirea libertăţii de acţiune, lăsată la dispoziţia autorităţilor, şi, în ultimă instanţă, exces de putere. Există o interferenţă între principiul proporţionalităţii şi

[6] Decizia nr. 139/1994, publicată în „Monitorul Oficial", Partea I, nr. 353/1994; Decizia nr. 157/1998, publicată în „Monitorul Oficial", Partea I, nr. 3/1999; Decizia nr. 161/1998, publicată în „Monitorul Oficial", Partea I, nr. 3/1999.

[7] Decizia nr. 71/1996, publicată în „Monitorul Oficial", Partea I, nr. 13/1996.

alte principii generale ale dreptului, respectiv: principiile legalității şi egalității, precum şi principiul echității şi justiției.

Esența acestui principiu constă în relația considerată justă între elementele componente. Se poate pune întrebarea dacă sintagma „relație justă" este sinonimă cu aceea de „relația adecvată" folosită uneori de doctrină. Credem că există unele deosebiri, deoarece conceptul de „just" poate avea şi o dimensiune morală, pe când cel de „adecvat" nu presupune în mod obligatoriu şi acest sens.

Sintetizând, putem spune că proporționalitatea este un principiu fundamental al dreptului, consacrat explicit sau dedus din reglementări constituționale, legislative şi ale instrumentelor juridice internaționale, bazat pe valorile dreptului rațional, ale justiției şi echității, şi care exprimă existența unui raport echilibrat sau adecvat între acțiuni, situații, fenomene, precum şi limitarea măsurilor dispuse de autoritățile statale la ceea ce este necesar pentru atingerea unui scop legitim, în acest fel fiind garantate drepturile şi libertățile fundamentale şi evitat abuzul de drept.

Este proporționalitatea un principiu constituțional? În caz afirmativ, care sunt semnificațiile constituționale ale acestui principiu? La prima întrebare, răspunsul nu poate fi decât afirmativ: „Principiul proporționalității este indiscutabil un principiu constituțional, dar, în lipsa unor predeterminări legale ale proporționalității, aceasta este o chestiune concretă, de fapt, care urmează să fie verificată şi apreciată de autoritatea competentă în fața căreia s-a invocat proporționalitatea" (Deleanu, 1996, p. 123).

În opinia noastră, proporționalitatea nu este numai o chestiune de fapt, ci şi un principiu care poate fi înțeles şi explicat prin dimensiunea sa normativă, inclusiv prin normele constituționale care îl implică. În conformitate cu doctrina contractului social, constituția este o formă originală de pact social. Este nu numai o lege fundamentală, ci şi o realitate politică şi statală „ce se identifică cu chiar societatea pe care o creează sau o modelează" (Muraru & Tănăsescu, 2003, p. 36). De asemenea, constituția exprimă o filosofie şi o ideologie, caracteristice societății umane, organizate statal, care consacră o anumită formă de organizare politică a societății, garantează drepturile şi libertățile fundamentale şi stabileşte limitele puterii statale. Constituția nu se mărgineşte să stabilească modul de exercitare a puterii, ci şi principiile esențiale, care guvernează societatea. (Deleanu, 1996, p. 265–266)

Prin urmare, esența şi finalitatea constituției, dar şi a constituționalismului ca proces istoric şi realitate socială constau în realizarea unui echilibru, a unui raport rațional între realități şi forțe diferite, dar care trebuie să coexiste şi să se armonizeze pentru a asigura stabilitatea socială, libertatea individuală, precum şi legitimitatea şi funcționarea autorităților care exercită puterea statală. Altfel spus, scopul unei constituții democratice constă în a realiza un echilibru just, rațional între realități diferite, între interesele individuale şi interesul public. Acest raport echilibrat, care este de esența constituției şi constituționalismului, exprimă proporționalitatea ca principiu general al dreptului.

Din perspectiva ideii de justiție, principiul proporționalității este important şi pentru dreptul constituțional. Constituția este „aşezământul politic şi juridic al

unui stat" (Deleanu, 1996, p. 260). Mai mult, afirmă I. Muraru (1999, p. 17), o constituţie este viabilă şi eficientă dacă realizează echilibrul între cetăţeni (societate) şi autorităţile publice (stat), pe de o parte, între autorităţile publice şi, desigur, chiar între cetăţeni, pe de altă parte. Important este, de asemenea, ca reglementările constituţionale să realizeze ca autorităţile publice să fie în serviciul cetăţenilor, asigurându-se protecţia individului contra atacurilor arbitrare ale statutului împotriva libertăţii sale. Ea nu se mărgineşte să reglementeze numai modul de exercitare a puterii. În aceeaşi măsură reglementează şi principiile care guvernează societatea. Astfel, art. 1 alin. (3) din Constituţia României consacră *dreptatea* ca valoare supremă a statului şi societăţii. Termenul de „dreptate" este echivalent cu principiul justiţiei şi implică proporţionalitatea. Aristotel (traducere din 1998, p. 112) afirma că: „dreptatea este un termen median", ceea ce explică de ce principiul justiţiei are un rol reglator în aplicarea dreptului.

Preluând această idee, în doctrina română contemporană s-a afirmat:

> Scopul reglementărilor pozitive trebuie să fie justiţia astfel că toate celelalte principii care funcţionează la nivelul societăţii trebuie să fie subordonate acestui ideal de liant al tuturor celorlalte principii şi în acelaşi timp, de principiu regulator, prin limitare, al acestora. Ea are deci un rol pozitiv, pentru că asigură coeziunea socială şi unul negativ, pentru că veghează ca niciunul din celelalte principii să nu devină preponderent. (Popa, Dogaru, Dănişor, & Dănişor, 2002, p. 77–78)

Constituţia, ca lege fundamentală, pentru a fi eficientă, trebuie să fie *adecvată* realităţilor sociale, economice şi politice ale statului. Dinamica acestor factori va determina, în cele din urmă, şi modificări ale normelor constituţionale. Raportul adecvat între reglementările constituţionale şi realităţile amintite exprimă principiul proporţionalităţii. În sensul celor de mai sus, I. Muraru (1995a), referindu-se la semnificaţiile constituţionalismului, afirmă:

> În realităţile socio-juridice şi statale contemporane, constituţionalismul trebuie privit ca o stare politico-juridică, complexă, ce exprimă cel puţin două mari aspecte: a) pe de o parte, receptarea în constituţii a exigenţelor mişcării de idei (originare şi în evoluţia sa), privind statul de drept şi democratic, libertăţile publice, organizarea, funcţionarea şi echilibrul puterilor; b) pe de altă parte, receptarea în masă largă a subiectelor de drept a dispoziţiilor constituţionale. Această receptare reciprocă este singura care poate asigura eficienţa şi mai ales viabilitatea constituţiei, precum şi concordanţa între regulile constituţionale şi practica politică. (p. 96)

Realizarea unui raport adecvat între constituţie şi realităţile statale, politice şi ideologice, economice este o problemă complexă, care nu trebuie înţeleasă formal. Subliniem faptul că, pe plan strict juridic, constituţia poate defini atât un regim liberal, cât şi unul dictatorial. Dacă în acel tip de stat, fie el democratic sau totalitar,

există o constituție, nu se poate susține că peste tot există şi un veritabil regim constituțional (Muraru, 1995a, p. 97).

Sunt semnificative preocupările doctrinarilor români contemporani de a stabili conotațiile proporționalității (Deleanu, 2008, p. 365–406). Autorul menționat consideră ca fiind proprie proporționalității sintagma „justul echilibru". Se exprimă ideea că: „Proporționalitatea sau justul echilibru este forma obiectivă de tranşare *in concreto* a unei situații juridice determinate. Ea se poate înfățişa şi *in abstracto*, dar astfel rămâne o exigență esențialmente sau exclusiv formală fără efect util" (Deleanu, 2008, p. 364). Răspunzând la întrebarea care sunt structurile constitutive ale proporționalității, acelaşi autor subliniază ideea de „raport", care este specifică proporționalității. Spre deosebire de matematică, în drept, proporționalitatea nu este un raport cantitativ, ci o problemă de ordin calitativ, exprimând exigența unei *adecvări* între un *obiectiv* legitim … *mijloacele* întrebuințate pentru atingerea acestui obiectiv şi *rezultatul* sau efectul produs prin punerea în operă a acestor mijloace. Proporționalitatea marchează trecerea de la un raționament bazat pe o logică binară la un raționament bazat pe o logică graduală (Deleanu, 2008, p. 366).

Se poate vorbi astfel de un „raționament dialectic, consubstanțial de proporționalitate" sau, cum l-am numit noi, *raționament de proporționalitate*, bazat pe un raport comparativ de natură calitativă, specific unui silogism juridic valoric menit să depăşească formalismul dimensiunii abstracte şi impersonale a normei juridice şi să ridice astfel particularul la nivelul universalului concret. De exemplu, principiul egalității, consacrat ca unul dintre fundamentele dreptului şi al oricărei societăți democratice, din perspectiva proporționalității care realizează un raport logic, valoric între elemente diferite în concretul lor, îşi depăşeşte caracterul abstract şi inevitabila tendință de uniformizare, regăsindu-se ca universal concret în legătura dialectică dintre norma juridică abstractă şi realitatea concretă. Aplicând „raționamentul de proporționalitate", se poate spune că principiul egalității, privit în dimensiunea sa formal cantitativă, este un caz particular al principiului proporționalității. (Andreescu, 2007, pp. 317–341)

I. Deleanu (2008) afirma că:

> Punerea în operă a proporționalității – contextualizată şi circumstanțiată – implică trecerea de la *regulă* la *metaregulă*, de la *normativitate* la *normalitate*, de la ipostazierea în fața normei juridice la descoperirea şi valorizarea sensului şi a scopului ei. Criteriul de referință într-un astfel de raționament îl constituie, mai presus de toate, idealurile şi valorile unei societăți democratice, ca unic model politic luat în considerare prin Convenție (Convenția „europeană" pentru Apărarea Drepturilor Omului şi a Libertăților Fundamentale – n. n.) şi, de altfel, singurul care este compatibil cu ea. (p. 367)

Considerăm că proporționalitatea este un principiu constituțional pentru următoarele motive: 1) este o formă a principiului justiției şi echității, fiind evocată de unele categorii constituționale: „dreptate", „echitabil", „rezonabil", „just", „toleranță";

2) are trăsăturile principiilor constituţionale; 3) este consacrat explicit sau implicit de majoritatea constituţiilor ţărilor democratice, dar şi de instrumentele juridice internaţionale.

Aplicaţiile constituţionale ale principiului proporţionalităţii pot fi identificate în trei mari domenii: organizarea statală şi exercitarea puterii statale; garantarea drepturilor fundamentale ale omului; interferenţa cu principiul egalităţii.

Singurele dispoziţii din Constituţia României[8] care fac referire la proporţionalitate, ca principiu, sunt cele cuprinse în art. 53, care are denumirea marginală de „Restrângerea exerciţiului unor drepturi sau al unor libertăţi".

Alineatul 2 stabileşte: „Restrângerea poate fi dispusă numai dacă este necesară într-o societate democratică. Măsura trebuie să fie proporţională cu situaţia care a determinat-o, să fie aplicată în mod nediscriminatoriu şi fără a aduce atingere dreptului sau libertăţii." De precizat că nicio altă constituţie anterioară a României nu a consacrat explicit acest principiu. Totuşi, principiul proporţionalităţii este conţinut implicit de dispoziţiile art. 19 al Constituţiei din 1866, art. 17 din Constituţia din 1923 şi art. 16 al Constituţiei din 1938, care stabileau că exproprierea se putea face numai „după o dreaptă şi prealabilă despăgubire stabilită de justiţie". Prin urmare, despăgubirea trebuia să fie echitabilă, justă, ceea ce înseamnă proporţionalitate.

În opinia noastră, principiul proporţionalităţii este implicat şi de alte dispoziţii constituţionale româneşti, dar pentru identificarea lor este nevoie de o operă de interpretare a textelor constituţionale.

Interpretarea normelor constituţionale se justifică, în raport cu cele arătate mai sus, pentru că orice constituţie este o lege şi are un conţinut normativ, ce urmează să fie aplicat. Mai mult decât o lege obişnuită, o constituţie poate cuprinde termeni nedeterminaţi sau reglementări de generalitate maximă, care justifică necesitatea interpretării, în primul rând pe cale jurisprudenţială şi doctrinară. După cum afirmă Muraru (2002):

> Constituţia nu este alcătuită doar din textul său. Chiar şi adepţii interpretării textualiste sunt de acord că anumite principii, chiar dacă nu sunt exprimate, *expresis verbis*, în textul Constituţiei, sunt prezente în spiritul său şi nu pot fi ignorate sau trecute sub tăcere doar pentru că nu sunt exprimate în text ... Interpretarea poate de multe ori evita o situaţie în care absenţa consacrării unei norme poate fi suplinită prin deducerea ei din context sau prin interpretarea sistematică a altor norme. Textul Constituţiei este considerat *normativ*, în sensul că orice ar fi clar contrar lui, nu poate fi susţinut, chiar dacă nu poate fi drept exhaustiv pentru universul posibilelor înţelesuri constituţionale. Atunci când ne referim la *text* avem în vedere şi contextul (interpretarea sistematică), care de multe ori poate ajuta la o mai bună interpretare (p. 9–10).

[8] Constituţia României adoptată în 1991, modificată şi completată prin Legea de revizuire a Constituţiei României nr. 429/2003, publicată în M. Of. nr. 758 din 29 octombrie 2003. Textul Constituţiei României a fost republicat în M. Of. nr. 767 din 31 octombrie 2003.

În doctrină se discută despre „constituționalizarea dreptului" (Muraru & Tănăsescu, 2003, p. 80). Un aspect al acestui proces complex constă în multiplicarea normelor constituționale prin interpretarea textelor constituționale de către justiția constituțională, care poate deduce din dispozițiile exprese ale Constituției noi principii cu valoare constituțională sau poate să le determine conținutul şi criteriile de aplicare (Muraru & Tănăsescu, 2003, p. 80).

Identificarea dispozițiilor constituționale româneşti care implică principiul proporționalității se poate realiza având în vedere relația dintre norma constituțională şi acest principiu. Demersul ştiințific se bazează pe interpretarea textelor constituționale, printr-un *raționament de proporționalitate*, diferențiat în funcție de aplicațiile concrete ale principiului. Raportul dintre normele constituționale şi principiul proporționalității poate fi analizat în funcție de semnificațiile acestuia: proporționalitatea, ca principiu general al dreptului, sau aspectele sale particulare.

Afirmația exprimată în literatura de specialitate, potrivit căreia normele juridice se raportează la principiile dreptului cel puțin în două sensuri – normele conțin descrieri şi statuează cele mai multe din principiile dreptului; funcționarea principiilor realizându-se apoi prin aplicarea practică a condiției prescrise de normă – , este valabilă şi în cazul relației dintre normele constituționale şi principiul general al proporționalității. Normele nu explică fenomenele, ci le perfectează, pe când principiile fundamentale „au o valoare explicativă, ele conțin temeiurile esenței, evoluției şi transformările dreptului" (Muraru & Tănăsescu, 2003, p. 116). Prin urmare, pot exista dispoziții constituționale care implică principiul proporționalității, deşi nu îl consacră în mod expres.

Aplicat în materia protecției drepturilor fundamentale, principiul proporționalității este implicat de unele dispoziții constituționale în materie. Astfel, libertatea individuală este reglementată de art. 23 din Constituția României, un articol cu un conținut complex.

Măsurile de restrângere a exercițiului libertății individuale (reținerea, arestarea şi percheziția), reglementate până la detaliu de dispozițiile constituționale, pot fi luate de autoritățile juridice numai cu respectarea strictă a condițiilor impuse de lege. Ingerința autorităților statului în exercitarea libertății individuale nu trebuie să fie abuzivă. De aceea, ansamblul garanțiilor care protejează persoana, în situațiile în care autoritățile juridice iau măsuri restrictive, trebuie să fie adecvate, altfel spus, proporționale cu valorile care formează libertatea individuală.

Principiul proporționalității este implicat şi de dispozițiile art. 25 din Constituția României, care reglementează dreptul la liberă circulație. Acest drept nu poate fi absolut. Dispozițiile art. 25 alin. (1) arată: „legea stabileşte condițiile exercitării acestui drept." În acest sens, reglementările referitoare la actele de identitate, paşapoarte, trecerea frontierei, stabilirea domiciliului sau a reşedinței sunt norme care constituie cadrul legal al exercitării acestui drept. Pentru a nu fi abuziv, acest cadru legal trebuie să fie adecvat finalității urmărite, aceea de a garanta exercitarea acestui drept fundamental.

Libera circulaţie poate fi restricţionată prin lege, dacă aceasta se impune, pentru evitarea unui pericol grav, pentru protecţia minorilor, împotriva abandonului sau pentru combaterea unor infracţiuni ori pentru executarea unor hotărâri judecătoreşti (Muraru & Tănăsescu, 2003, p. 184–185). Aceste măsuri trebuie să respecte condiţia de proporţionalitate, în sensul de a fi adecvate scopului legitim urmărit şi garanţiilor constituţionale privind dreptul la liberă circulaţie.

Dispoziţiile art. 26 din Constituţie, care reglementează dreptul la viaţă intimă, familială şi privată, implică, de asemenea, principiul proporţionalităţii. Exercitarea acestui drept nu se realizează discreţionar, ci adecvat cerinţelor moralei şi ordinii publice. De asemenea, nu trebuie să se aducă atingere drepturilor celorlalţi. Limitele acestui drept, determinate de protecţia altor persoane, trebuie să fie adecvate garanţiilor constituţionale în materie.

Principiul proporţionalităţii este implicat de dispoziţiile art. 27 din Constituţie, care se referă la inviolabilitatea domiciliului. Cazurile în care se poate pătrunde în domiciliul sau reşedinţa persoanei sunt limitate şi prevăzute expres în art. 27 alin. (2) din Constituţie. Măsurile restrictive aplicate exercitării acestui drept fundamental, pentru a nu fi abuzive, trebuie să fie adecvate unui scop legitim, dar şi cerinţelor constituţionale de protecţie a acestui drept.

Un alt text constituţional care implică principiul proporţionalităţii este art. 30, referitor la libertatea de exprimare. Limitele acestui drept fundamental sunt prevăzute de dispoziţiile art. 30 alin.(6). Proporţionalitatea constă în acest caz în raportul echilibrat între două valori protejate de lege şi, totodată, în necesitatea ca limitele libertăţii de exprimare să fie adecvate finalităţii urmărite, aceea de protecţie a acestui drept.

Dispoziţiile art. 21 alin. (3) din Constituţie valorifică în mod explicit dispoziţiile art. 6 alin. (1) din Convenţia europeană pentru apărarea drepturilor şi libertăţilor fundamentale. Proporţionalitatea reprezintă conţinutul ideii de echitate ce trebuie să caracterizeze un proces, sub forma existenţei unui raport echitabil între interesele divergente ale părţilor aflate în litigiu. În acest sens, şi jurisprudenţa C.E.D.O., care a considerat că cerinţa echitabilităţii are în vedere şi „egalitatea armelor" în cadrul unui proces:

> Curtea aminteşte că principiul egalităţii armelor, unul dintre elementele noţiunii mai largi de proces echitabil, cere ca fiecare parte să aibă *o posibilitate rezonabilă* (s. n.) de a-şi prezenta cauza în condiţii care să nu o plaseze într-o situaţie net dezavantajoasă, în raport cu adversarul său[9].

Termenul rezonabil de desfăşurare a unei proceduri judiciare se apreciază în funcţie de circumstanţele cauzei şi presupune adecvarea duratei unei asemenea proceduri la complexitatea cauzei, comportamentul părţilor, comportamentul autorităţilor publice, dificultatea administrării probelor etc. Altfel spus, trebuie să

[9] Cauza Kreess versus Franţa, Hotărârea din 7 iunie 2001.

existe un raport rezonabil de proporționalitate între durata unei proceduri judiciare şi circumstanțele cauzei.

Dispozițiile art. 57 consacră la nivel constituțional două principii ale dreptului: principiul exercitării drepturilor cu bună credință şi îndatorirea de a nu încălca drepturile şi libertățile celorlalți.

Obligația constituțională de a exercita drepturile cu bună credință implică existența unui raport adecvat între exercitarea dreptului şi finalitatea socială a acestuia. În lipsa acestui raport, pe care îl apreciem ca fiind unul de proporționalitate, suntem în prezența abuzului de drept, care urmează a fi sancționat. „Abuzul de drept" desemnează faptul exercitării dreptului pentru rațiuni sau în vederea unor scopuri contrare *ratio legis* (Josserand, 2006; Josserand, 1905; Gherasim, 1981; Deleanu, 1988). Două sunt finalitățile mai importante ale principiului constituțional al proporționalității: controlul şi limitarea puterii discreționare a autorităților publice şi, respectiv, garantarea drepturilor şi libertăților fundamentale în situațiile în care exercitarea lor ar putea fi condiționată sau restrânsă. Proporționalitatea este un principiu constituțional, dar în multe cazuri nu există o consacrare normativă explicită, ci principiul este dedus prin diferite metode de interpretare din textele normative. Această situație creează unele dificultăți în aplicarea principiului proporționalității. Mai trebuie subliniată şi importanța acestui principiu ca şi criteriu de legitimitate a exercitării puterii statale, în limitele marjei de apreciere, conform competențelor constituționale şi legale.

2. LIMITE, RESTRÂNGERI ŞI DEROGĂRI PRIVIND EXERCITAREA DREPTURILOR ŞI LIBERTĂȚILOR FUNDAMENTALE

Un autor român sublinia că libertatea are sens numai în condițiile existenței limitei, deoarece, pentru a se manifesta, ea trebuie să depindă de ceva, să se circumscrie unor coordonate. „Libertatea umană se interpretează într-un mănunchi de limite care sunt condiția exercițiului ei" (Liiceanu, 1994, p. 11). Consacrarea şi garantarea drepturilor omului prin reglementări interne şi internaționale nu exclude posibilitatea limitării acestora. De altfel, existența unor drepturi necondiționate, teoretic, nu poate fi admisă într-un sistem constituțional democratic. Absența limitelor şi a condițiilor de exercitare prevăzute de lege, constituții sau instrumente juridice internaționale poate să ducă la arbitrariu sau la abuz de drept, deoarece nu ar permite diferențierea comportamentului legal de cel ilegal. Această idee este exprimată de art. 4 din Declarația franceză a drepturilor omului şi cetățeanului: „exercitarea drepturilor naturale ale fiecărui om nu are alte limite decât pe acelea care asigură celorlalți membri ai societății posibilitatea exercitării acestor drepturi." De asemenea, doctrina juridică a reținut că în raporturile dintre titularii de drepturi „libertatea unuia se opreşte acolo unde începe a celuilalt, deoarece condiția inerentă persoanei este relația ei cu alții" (Deleanu, 1998, p. 269–270).

„Ordinea şi stabilitatea socială presupun toleranță şi respect reciproc între subiectele care participă la relațiile sociale. Exercitarea drepturilor şi libertăților fundamentale nu trebuie să contravină ordinii existente în viața socială: coexistența libertăților şi protecția socială sunt cele două comandamente care stau la baza limitelor edictate de dreptul pozitiv" (Rivero, 1973, p. 106).

Dificultatea constă în a găsi soluțiile cele mai potrivite care să armonizeze interesele individuale şi interesul public şi să garanteze totodată drepturile şi libertățile fundamentale în situațiile în care s-ar putea limita sau restrânge exercițiul acestora.

În relația dintre drepturi şi libertăți, pe de o parte, şi societate, pe de altă parte, s-au conturat două atitudini extreme: sacrificarea drepturilor şi libertăților în interesul ordinii sociale sau preeminența drepturilor şi libertăților, chiar dacă astfel sunt sacrificate interesele şi ordinea socială (Deleanu, 1998, p. 205). Niciuna dintre aceste soluții nu este justificată de imperativele unei autentice democrații şi de cerința realizării echilibrului şi armoniei sociale. Reglementările constituționale, pentru a fi eficiente, trebuie să realizeze un echilibru între cetățeni şi autoritățile publice, apoi între autoritățile publice şi, desigur, cetățeni. Trebuie, de asemenea, să se asigure protecție individului contra ingerințelor arbitrare ale statului în exercitarea drepturilor şi libertăților sale (Muraru, 1999, p. 16–17). De aceea, limitele impuse drepturilor şi libertăților fundamentale trebuie să fie adecvate unui scop legitim, acesta putând fi: protecția societății, a ordinii sociale, economice şi politice, a ordinii de drept sau protecția drepturilor altora. Limitele nu trebuie să lipsească de conținut drepturile înseşi, ci să garanteze exercitarea acestora în asemenea situații.

Existența unor limite pentru exercitarea unor drepturi fundamentale este justificată de protecția constituțională sau de protecția prin instrumente juridice internaționale a unor importante valori umane sau statale. Cu toate acestea, nu este admisibil ca, în numele acestor valori, autoritățile statale să limiteze discreționar şi abuziv exercitarea drepturilor care la rândul lor sunt garantate constituțional. În acest caz, s-ar putea ajunge la distrugerea democrației sub pretextul apărării ei.

Principiul proporționalității, înțeles ca relație adecvată între măsurile prin care se limitează exercițiul drepturilor şi libertăților omului, situația de fapt şi scopul legitim urmărit, reprezintă un criteriu pentru determinarea acestor limite, evitarea excesului de putere, dar şi o garanție a drepturilor consacrate constituțional (Andreescu, 2007).

În doctrină, instrumente juridice şi jurisprudență, limitele drepturilor şi libertăților fundamentale au fost diferențiate după mai multe criterii.

O primă distincție este aceea dintre limită şi limitarea drepturilor fundamentale (Micu, 1998, p. 141). Astfel, limita este un element de conținut al dreptului şi este necesară pentru exercitarea sa. Spre deosebire de aceasta, limitarea (restrângerea) îngrădeşte exercitarea unui drept prin măsuri dispuse de autoritățile statale competente, în vederea unui scop legitim.

Un alt autor consideră că sunt limite impuse drepturilor şi libertăţilor fundamentale pentru a facilita realizarea lor, iar pe de altă parte, limite care au ca scop „protecţia societăţii, a ordinii ei social-economice şi politice, precum şi a ordinii de drept" (Deleanu, 1998, p. 205). Limitele care derivă dintr-un astfel de scop pot fi *absolute*, impuse de exigenţele vieţii sociale, în toate situaţiile, pentru protecţia valorilor esenţiale ale statului şi societăţii, şi *relative*, respectiv cele care nu se aplică de o manieră generală şi permanentă, ci fie numai unora dintre drepturi şi libertăţi, fie numai într-un anumit timp sau într-o situaţie determinată, fie numai anumitor subiecte.

În opinia noastră, putem distinge: a) *condiţii* de exercitare a drepturilor şi libertăţilor care se regăsesc în chiar conţinutul juridic şi definiţia constituţională a acestora; b) *restrângeri, derogări, suspendări, pierderea dreptului*, care au un caracter de excepţie şi temporar, fiind măsuri dispuse de autorităţile statale în vederea protejării sau realizării unui scop legitim.

Ingerinţa statului în exercitarea unor drepturi şi libertăţi fundamentale se poate realiza, în principiu, prin restrângerea şi suspendarea exerciţiului unor drepturi sau prin derogări. Aceste modalităţi sunt reglementate în constituţii şi instrumente juridice internaţionale. Evitarea oricărui abuz al autorităţilor statului şi garantarea drepturilor şi libertăţilor fundamentale în astfel de situaţii impun reglementarea constituţională, dar şi în instrumente juridice internaţionale a condiţiilor care justifică aplicarea unor astfel de măsuri.

Există constituţii care reglementează instituţia restrângerii exerciţiului unor drepturi în anumite situaţii[10], posibilitatea suspendării unor drepturi sau libertăţi[11] sau cazurile în care, datorită exercitării abuzive a unui drept, se pierde exerciţiul acestuia.[12]

Constituţia României impune *condiţii* privind exercitarea unor drepturi sau libertăţi. Astfel, libertatea de circulaţie se exercită în condiţiile stabilite de lege [art. 25, alin. (1)]. Persoana fizică poate să dispună de ea însăşi, dacă nu încalcă drepturile şi libertăţile altora, ordinea publică sau bunele moravuri [art. 26, alin. (2)]; dreptul persoanei de a avea acces la informaţii de interes public nu poate fi îngrădit, dar nu trebuie să prejudicieze măsurile de protecţie a tinerilor sau securitatea naţională. [art. 31 alin. (3)]; dreptul la grevă poate fi exercitat numai în condiţiile legii, care stabileşte limitele acestuia [art. 43, alin. (2)]; conţinutul şi limitele dreptului de proprietate sunt stabilite de lege [art. 44, alin. (1)]; libertatea de exprimare nu poate prejudicia demnitatea, onoarea, viaţa particulară a persoanei sau dreptul la propria imagine [art. 30, alin. (6)]; întrunirile se pot organiza şi desfăşura numai în mod paşnic, fără niciun fel de arme (art. 39).

[10] Amintim în acest sens dispoziţiile art. 18 din Constituţia Portugaliei; art. 19, alin. 1 şi 2 din Constituţia Germaniei şi dispoziţiile art. 53 din Constituţia României.

[11] Art. 55 din Constituţia Spaniei.

[12] Art. 18 din Constituţia Germaniei.

Restrângerea exerciţiului unor drepturi sau al unor libertăţi este reglementată de dispoziţiile art. 53 din Constituţie. Acestea sunt dispoziţii de principiu, care se referă la măsurile dispuse de stat prin lege sau ordonanţe de guvern, ce reprezintă ingerinţe în exercitarea unor drepturi garantate constituţional. Pentru a nu aduce atingere substanţei dreptului, aceste măsuri sunt temporare şi, de asemenea, pentru a fi constituţionale, trebuie să respecte cumulativ condiţiile prevăzute de dispoziţiile art. 53. Există însă şi dispoziţii constituţionale care restrâng exerciţiul unor drepturi, restrângerile având un caracter permanent. Restrângerile sunt de regulă specifice conţinutului juridic al dreptului consacrat constituţional. Astfel, exercitarea libertăţii individuale poate fi restrânsă prin percheziţie, reţinere sau arestare (art. 23). Inviolabilitatea domiciliului poate fi restrânsă în condiţiile prevăzute de art. 27, alin. (2). Dispoziţiile art. 36, alin. (2), interzic unor categorii de persoane dreptul de vot. Dispoziţiile art. 40, alin. (3), interzic unor categorii profesionale dreptul de a face parte din partide politice.

Există diferenţe între restrângeri, iar, pe de altă parte, derogări care pot viza exercitarea drepturilor şi libertăţilor fundamentale. Restrângerile sunt măsuri considerate necesare într-o societate democratică, aplicate în scopul realizării unui interes public sau pentru a ocroti drepturile şi libertăţile altora. În acest sens, dispoziţiile art. 18 din Convenţie arată: „restrângerile … nu pot fi aplicate decât în scopul pentru care ele au fost prevăzute."

Cu toate aspectele particulare rezultate din Constituţie sau din instrumente juridice internaţionale, pot fi identificate condiţii comune pentru legitimitatea restrângerilor: să fie prevăzute de lege, să fie necesare într-o societate democratică, să nu fie discriminatorii, să fie adecvate cel puţin unuia dintre scopurile prevăzute expres de lege, precum şi situaţiei care le justifică. Respectarea acestor condiţii trebuie realizată cumulativ. În acest fel, drepturile fundamentale sunt garantate şi se înlătură ingerinţa arbitrară a autorităţilor statale în exercitarea lor.

Derogările sunt îngrădiri mai ample ale drepturilor şi libertăţilor fundamentale şi pot fi dispuse de către state în situaţii excepţionale. Restrângerile pot viza, în principiu, orice drept fundamental, spre deosebire de măsurile derogatorii care pot avea ca obiect numai unele drepturi ale omului, garantate de instrumente juridice internaţionale. Din instrumentele juridice internaţionale la care am făcut referire, rezultă că derogările, pentru a nu fi arbitrare, trebuie să respecte următoarele condiţii: să fie aplicate numai în situaţii excepţionale; să fie strict adecvate la situaţia de fapt; să fie compatibile cu celelalte obligaţii pe care statele părţi le au potrivit dreptului internaţional public; să nu fie discriminatorii; statele care fac uz de dreptul de derogare să anunţe forurile internaţionale competente.

Există şi drepturi garantate în mod absolut (drepturi absolute), în sensul că nu se admit restrângeri sau derogări. Evident, ne referim la dreptul la viaţă; dreptul de a nu fi supus torturii, niciunui fel de pedeapsă sau tratament inuman ori degradant.

Principiul proporţionalităţii reprezintă o garanţie în toate situaţiile în care exercitarea unui drept sau a unei libertăţi fundamentale este supusă unei condiţii,

restrângeri, suspendări sau derogări. Principiul proporţionalităţii aplicat în această materie are în vedere şi realizarea unui just echilibru între interesele individuale şi interesul public sau între diferitele interese private care corespund drepturilor subiective fundamentale, consacrate şi garantate constituţional.

3. ASPECTE PARTICULARE ALE PROPORŢIONALITĂŢII POTRIVIT DISPOZIŢIILOR ART. 53 DIN CONSTITUŢIA ROMÂNIEI

Referitor la dispoziţiile constituţionale româneşti privind restrângerea exerciţiului drepturilor şi libertăţilor fundamentale, în literatura de specialitate s-a făcut distincţia între *împrejurări comune* de restrângere a exerciţiului unor drepturi care formează obiectul de reglementare a dispoziţiilor art. 53 din Constituţie şi *împrejurări speciale*, proprii unor drepturi şi libertăţi. Împrejurările comune de restrângere au un caracter temporar, sunt esenţialmente fortuite, pe când împrejurările speciale au un caracter permanent[13]. Aceste împrejurări trebuie să fie consacrate expres, „neputând să fie produsul convenţionalismului" (Deleanu, 2008, p. 123).

Deşi aceste împrejurări sunt comune, ele pot justifica restrângerea, ţinând seama de natura dreptului sau libertăţii. Astfel, nicio împrejurare nu poate justifica restrângerea exerciţiului dreptului la viaţă sau a dreptului de a nu fi supus torturii.

Constituţia României foloseşte un procedeu simplu şi eficient pentru reglementarea restrângerii exerciţiului unor drepturi şi libertăţi (împrejurări comune), prin dispoziţiile unui singur articol. Dispoziţiile art. 53 permit restrângerea exerciţiului unor drepturi şi libertăţi fundamentale, dar numai condiţionat (Muraru & Tănăsescu, 2003, p. 174–176). Problematica interpretării şi aplicării dispoziţiilor art. 53 prezintă o complexitate deosebită, deoarece restrângerile pot viza exerciţiul oricărui drept sau libertăţi fundamentale consacrate şi garantate de Constituţie, cu excepţia celor considerate ca fiind absolute. Complexitatea este datorată şi diversităţii situaţiilor concrete care justifică restrângerea exerciţiului unor drepturi.

Regulile instituite de dispoziţiilor art. 53 au valoarea unui principiu constituţional, deoarece sunt aplicabile tuturor drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale cetăţenilor.

În redactarea anterioară revizuirii Constituţiei, dispoziţiilor art. 49 arătau că restrângerile se pot înfăptui numai prin lege, dacă se impune, în considerarea următoarelor scopuri: „apărarea siguranţei naţionale, a ordinii, a sănătăţii ori moralei publice, a drepturilor şi libertăţilor cetăţenilor, desfăşurarea instrucţiei penale, prevenirea consecinţelor unei calamităţi naturale ori ale unui sinistru deosebit de grav." În acelaşi timp, restrângerea trebuia să nu afecteze existenţa dreptului sau a libertăţii şi să fie proporţională cu situaţia care a determinat-o.

Prin Legea de revizuire a Constituţiei, din 18 septembrie 2003, au fost modificate dispoziţiilor art. 49, iar prin republicarea Constituţiei s-a conferit o nouă numerotare

[13] Jurisprudenţa consacră şi ea această deosebire. A se vedea decizia nr. 13/ 1999 a Curţii Constituţionale, publicată în M. Of. nr. 178/1999.

a articolelor, art. 49 devenind art. 53. Regulile instituite iniţiale pentru restrângerea exerciţiului unor drepturi au fost menţinute, dar s-au mai adăugat două condiţii: a) restrângerea trebuie să fie „necesară într-o societate democratică"; b) măsura restrictivă să fie aplicată în mod „nediscriminatoriu". În acest fel, Constituţia României a receptat în această materie cele mai importante reglementări din instrumentele juridice internaţionale în materie şi a valorificat jurisprudenţa C.E.D.O.

În cazul unei analize comparative între dispoziţiile constituţionale româneşti şi cele cuprinse în unele instrumente juridice internaţionale care reglementează condiţiile restrângerii exerciţiului unor drepturi şi libertăţi, pot fi constatate unele diferenţe. Pentru studiul nostru prezintă interes faptul că dispoziţiilor art. 53 alin. (2) din Constituţie consacră expres proporţionalitatea ca o condiţie ce trebuie respectată în cazul restrângerii exerciţiului unor drepturi, pe când în majoritatea instrumentelor juridice internaţionale această condiţie rezultă implicit din conţinutul reglementărilor şi este dedusă, pe cale de interpretare, de jurisprudenţa instanţelor internaţionale.

Pentru a identifica particularităţile principiului proporţionalităţi aplicat în această materie, este util să subliniem unele aspecte doctrinare şi de jurisprudenţă privind interpretarea şi aplicarea dispoziţiilor art. 53 din Constituţie.

Doctrina a reţinut faptul că, în situaţia în care legiuitorul restrânge exerciţiul unor drepturi, fără a indica expres temeiul constituţional, aceasta „nu înlătură obligativitatea verificării în cadrul procedurii de control a legitimităţii constituţionale a legii, dacă măsura astfel instituită constituie o limitare a unui drept." (Muraru, 1995b, p. 199). Din considerentele Deciziei nr. 4/1992 a Curţii Constituţionale rezultă că, în ipoteza în care prevederea legală supusă controlului constituie o limitare a unui drept constituţional, ea este legitimă numai în cazurile în care se încadrează în situaţiile limitative expres prevăzute de art. 53 din Constituţie.[14]

Curtea Constituţională a reţinut că prevederile art. 53 au în vedere drepturile şi libertăţile fundamentale incluse în Capitolul II, Titlul I din Constituţie, nu şi alte drepturi.[15] Instanţa noastră constituţională, interpretând dispoziţiilor art. 53 prin raportare la dispoziţiile art. 5 din Convenţia pentru apărarea drepturilor omului şi a libertăţilor fundamentale, a făcut distincţie între pierderea şi restrângerea unui drept. Ultima situaţie este avută în vedere de dispoziţiile art. 53. „Curtea constată că invocarea prevederilor art. 5 din Convenţia pentru apărarea drepturilor omului şi a libertăţilor fundamentale nu are incidenţă în cauză, deoarece aceste prevederi se aplică lipsirii de libertate, iar nu restrângerii libertăţii."[16]

Totodată, instanţa noastră constituţională a decis că restrângerea exerciţiului unui drept trebuie să aibă caracter temporar, fiind instituită doar pentru o perioadă în care acţionează cauzele ce au determinat-o şi care sunt consacrate limitativ la alin. (1) din art. 53 din Constituţie.[17]

[14] Decizia nr. 4/1992, publicată în M. Of. nr. 192/1992.
[15] Decizia nr. 19/1999, publicată în C.D.H., 1999, p. 308.
[16] Decizia nr. 239/2001, publicată în M. Of. nr. 838/2001.
[17] Decizia nr. 83/1999, publicată în C.D.H., 1999, p. 582.

În situaţia în care restrângerea exerciţiului unui drept se realizează în scopul apărării unor drepturi ale cetăţenilor, măsurile restrictive sunt legitime numai în considerarea unui anume drept, întrucât, fără această restrângere, dreptul respectiv ar fi afectat.[18] Restrângerile aduse exerciţiului dreptului nu trebuie să atingă substanţa acestui drept. Astfel, Curtea Constituţională a stabilit că prin lege pot fi dispuse anumite îngrădiri dreptului de proprietate, dar ele nu trebuie să atingă substanţa acestui drept. Aceste îngrădiri se pot stabili în privinţa obiectului dreptului sau a unor atribute ale dreptului, pentru apărarea unor drepturi ale unor persoane sau a intereselor sociale şi economice generale.[19]

Jurisprudenţa Curţii Constituţionale deosebeşte restrângerea exerciţiului unor drepturi faţă de împrejurările în care legiuitorul condiţionează exercitarea unui drept. În acest sens, s-a decis că cerinţele de vechime stabilite de art. 19 din Legea nr. 51/1995[20] privind profesia de avocat urmăresc să asigure exercitarea dreptului la apărare în condiţii de competenţă, responsabilitate profesională şi experienţă practică, raportate la gradul ierarhic al instanţelor şi la complexitatea cauzelor, astfel că este firesc ca ele să implice anumite condiţionări, care nu pot fi privite ca o îngrădire a dreptului la muncă, ci ca măsuri de protejare atât a intereselor justiţiabilului, cât şi ale avocatului.[21]

De asemenea, exceptarea prin lege a unor categorii de cetăţeni de la beneficiul unor drepturi acordate altora, care se află într-o situaţie diferită, nu reprezintă o restrângere a exerciţiului acestor drepturi. În consecinţă, nu sunt aplicabile dispoziţiile art. 53 din Constituţie.[22]

Proporţionalitatea este o condiţie de constituţionalitate a măsurilor dispuse prin lege sau prin ordonanţe, prin care se restrânge exerciţiul unor drepturi şi libertăţi fundamentale, condiţie prevăzută expres de dispoziţiile art. 53, alin. (2) din Constituţie. Analiza particularităţilor acestui principiu trebuie realizată sistematic, în contextul prevederilor art. 53. Consacrarea expresă a unui aspect particular al principiului proporţionalităţii de dispoziţiile art. 53, alin. (2) transformă proporţionalitatea dintr-o regulă de morală sau de oportunitate într-o condiţie de constituţionalitate a legii, iar instanţa constituţională are competenţa de a verifica respectarea acestui principiu.

Restrângerea exerciţiului unor drepturi sau libertăţi fundamentale, prin lege, reprezintă o ingerinţă a statului în exercitarea acestor drepturi şi libertăţi, justificată de realizarea unui scop legitim. Pentru evitarea arbitrariului sau a excesului de putere din partea autorităţilor statale care adoptă asemenea măsuri, este necesar să existe garanţii asigurate de stat, care să fie adecvate la finalitatea constituţională

[18] Decizia nr. 139/1994, publicată C.D.H., 1994, p. 84.

[19] Decizia nr. 19/1993, publicată în C.D.H., 1992-1993; decizia nr. 147/1997, publicată în C.D.H., 1998.

[20] Republicată în M. Of. nr. 113/2001.

[21] Decizia nr. 256/1997, publicată în M. Of. nr. 134/1998.

[22] Decizia nr. 115/1999, publicată în M. Of. nr. 522/1999.

urmărită, aceea de protecţie a drepturilor şi libertăţilor fundamentale, în situaţiile concrete în care li s-ar putea aduce atingere. Principiul proporţionalităţii este o astfel de garanţie constituţională, care permite sancţionarea de către instanţa constituţională a ingerinţelor arbitrare ale Parlamentului sau Guvernului în exercitarea acestor drepturi. Prin urmare, măsurile adoptate de stat, prin care se restrânge exerciţiul unor drepturi sau libertăţi fundamentale, pentru a nu fi abuzive, trebuie să fie nu numai legale, adică dispuse prin lege sau printr-un act normativ echivalent ca forţă juridică legii, dar şi legitime (juste), adică necesare într-o societate democratică, nediscriminatorii, proporţionale cu situaţia care le determină şi să nu afecteze substanţa dreptului. Proporţionalitatea şi necesitatea într-o societate democratică sunt criterii de apreciere, atât pentru legiuitor, cât şi pentru judecător, a legitimităţii restrângerii exerciţiului unor drepturi şi libertăţi fundamentale.

În doctrină s-a subliniat că, de fiecare dată când legiuitorul aduce o limitare în exerciţiul unui drept sau al unei libertăţi, trebuie să precizeze expres, în cuprinsul dispoziţiei respective, temeiul constituţional al art. 53 (Muraru, 1995b, p. 200–201). Această menţiune vizează, implicit, respectarea principiului proporţionalităţii şi corespunde principiului supremaţiei Constituţiei: „Legea este un act de aplicare, în sensul că voinţa legiuitorului îşi află în mod necesar limitele în supremaţia Constituţiei, ca lege fundamentală a statului şi societăţii" (Muraru, 1995b, p. 201). În astfel de cazuri, aprecierea realizată de către legiuitor sau judecătorul constituţional are la bază un raţionament de proporţionalitate. Restrângerea exerciţiului unor drepturi se justifică prin existenţa unor interese diverse şi, în unele situaţii, chiar contradictorii: pe de o parte, interesul subiectiv al titularilor drepturilor fundamentale, iar, pe de altă parte, interesul public sau necesitatea de a garanta drepturile fundamentale aparţinând altor persoane. În aceste condiţii, unul dintre interese îşi fundamentează legitimitatea constituţională pe o prevedere şi celălalt pe o altă dispoziţie constituţională. Raţionamentul de proporţionalitate presupune compararea intereselor, în aşa fel încât limitarea exerciţiului unui drept sau libertăţi fundamentale să nu depăşească ceea ce este strict necesar pentru satisfacerea unui interes public sau apărarea drepturilor altor persoane.

Principiul proporţionalităţii, aplicat în materia restrângerii exerciţiului unor drepturi, este concret determinat de semnificaţia elementelor care sunt comparate, în funcţie de care se poate stabili dacă măsura respectivă este adecvată sau nu situaţiei şi scopului urmărit. Proporţionalitatea măsurilor restrictive se apreciază în raport cu un scop legitim bine determinat, a cărui semnificaţie este dată, după caz, de doctrină, lege sau jurisprudenţă. Măsura restrictivă nu respectă condiţia de proporţionalitate, dacă scopul pentru care a fost dispusă este generic şi nu se indică un anumit drept sau libertate fundamentală ca scop legitim.[23]

Scopurile care justifică restrângerea exerciţiului unor drepturi şi în raport de care se apreciază respectarea principiului proporţionalităţii sunt expres şi limitativ

[23] A se vedea decizia nr. 139/1994 publicată în M. Of. nr. 353/1994, decizia nr. 75/1994, publicată în M. Of. nr. 190/1994 şi decizia nr. 21/2000, publicată în M. Of. nr. 159/2000.

prevăzute de art. 53, alin. (1) din Constituție. Semnificația acestora este importantă pentru a determina proporționalitatea măsurilor restrictive. Astfel, prin „securitate națională", expresie nou introdusă ca urmare a revizuirii Constituției şi care înlocuieşte termenul de „siguranța națională", se înțelege:

> Starea de legalitate, de echilibru şi de stabilitate socială, economică şi politică existentă şi necesară dezvoltării statului național român, ca stat suveran, unitar, independent şi indivizibil, menținerii ordinii de drept, precum şi a climatului de exercitare neîngrădită a drepturilor, libertăților şi îndatoririlor fundamentale ale cetățenilor, potrivit principiilor şi normelor democratice, statornicite prin Constituție.[24]

„Ordinea publică" este ansamblul regulilor care asigură siguranța societății, bunăstarea publică, armonia socială, respectul față de lege şi față de deciziile legitime ale autorităților publice. „Sănătatea publică" desemnează protecția sanitară a întregii populații sau a unei părți din aceasta. „Morala publică" constituie ansamblul perceptelor de conduită, dependente de conştiința individului şi de valorile colectivității din care el face parte. Garantarea respectării „drepturilor şi libertăților" cetățenilor este o cerință impusă de faptul că persoana aparține unei colectivități sociale, aspect ce implică faptul că drepturile şi libertățile celorlalți necesită aceeaşi protecție ca şi drepturile şi libertățile proprii. „Instrucția penală" este o componentă a ordinii de drept şi semnifică succesiunea actelor şi faptelor care formează procesul penal în toate fazele şi etapele acestuia (Deleanu, 2008, II, p. 121–122). În funcție de scopul legitim urmărit, se determină „marja de apreciere" pe care autoritățile publice o au pentru a impune limitări exercițiului drepturilor şi libertăților fundamentale, în condițiile prevăzute de art. 53 din Constituție. Limitele dreptului de apreciere al autorităților statale competente şi, totodată, respectarea principiului proporționalității se stabilesc în jurisprudența instanței noastre constituționale inclusiv prin raportare la jurisprudența C.E.D.O. Astfel, proporționalitatea ingerințelor autorităților statale este analizată de instanța internațională în raport cu cerințele unei societăți democratice, concept regăsit şi în jurisprudența Curții Constituționale.

Instanța noastră constituțională a invocat şi alte aspecte din jurisprudența C.E.D.O.: măsurile restrictive sunt proporționale cu scopul legitim urmărit dacă sistemul legislativ şi instituțional național are garanții adecvate şi suficiente contra abuzurilor.[25] Există deosebire între fapte şi judecăți de valoare. Dacă materialitatea celor dintâi poate fi dovedită, judecățile de valoare nu sunt apte de a fi demonstrate sub aspectul exactității lor.[26] Prin urmare, respectarea condiției de proporționalitate a măsurilor restrictive aplicate libertății de exprimare este apreciată diferit în

[24] Dispozițiile art. 1 din Legea nr. 51/1991 privind siguranța națională a României, publicată în M. Of. nr. 163/1991.

[25] A se vedea Cauza Leander versus Suedia, 1999.

[26] Cauza Lingens versus Austria, 2002.

funcţie de natura afirmaţiilor. Proporţionalitatea poate fi apreciată ca o adecvare strictă a măsurii restrictive la scopul propus sau poate să existe o marjă mai mare de apreciere a autorităţilor, atunci când scopul legitim urmărit este morala publică, de exemplu.[27] Acestea sunt numai câteva aspecte ale jurisprudenţei C.E.D.O., invocate în jurisprudenţa Curţii Constituţionale a României, în cazul în care sunt analizate măsurile restrictive dispuse de Parlament sau Guvern, privind exercitarea unor drepturi şi libertăţi fundamentale.

Jurisprudenţa Curţii Constituţionale a României a contribuit la identificarea particularităţilor principiului proporţionalităţii aplicat în materia garantării drepturilor şi libertăţilor fundamentale, inclusiv în situaţiile în care autorităţile statale competente dispun măsuri restrictive care trebuie să îndeplinească condiţiile prevăzute de art. 53.

În această materie, jurisprudenţa Curţii Constituţionale relevă caracteristici definitorii ale principiului constituţional al proporţionalităţii, care presupune necesara adecvare a garanţiilor constituţionale conferite drepturilor şi libertăţilor fundamentale la finalitatea urmărită, respectiv protecţia exercitării drepturilor în situaţiile concrete în care ar putea fi îngrădite. Aplicarea principiului proporţionalităţii are o dublă importanţă: garanţiile statale privind drepturile omului devin efective în situaţii concrete; este înlăturată ingerinţa arbitrară a autorităţilor publice în exercitarea acestor drepturi sau aplicarea unor măsuri de restrângere a exerciţiului lor, măsuri care reprezintă exces de putere.

Proporţionalitatea reprezintă o garanţie pentru exercitarea dreptului fundamental, supus unei limite sau condiţii. Existenţa unor limite sau condiţii pentru exercitarea unor drepturi fundamentale este justificată de ideea de protecţie constituţională a unor importante valori umane sau statale. În sensul celor de mai sus, Curtea Constituţională a României a reţinut: „Legislaţia, doctrina şi jurisprudenţa au respins şi resping constant existenţa unor drepturi şi libertăţi absolute."[28] Având în vedere această premisă, instanţa identifică dispoziţiile constituţionale româneşti care stabilesc limite, condiţii sau restricţii pentru exercitarea unor drepturi.[29]

Deşi nu se referă în mod expres la principiul proporţionalităţii, decizia nr. 13/1999 este importantă, pentru că relevă unele particularităţi ale acestui principiu aplicat în materia protecţiei drepturilor şi libertăţilor fundamentale. Necesitatea unui just echilibru exprimă principiul general al proporţionalităţii. Totodată, condiţiile, limitările sau restrângerile aplicate unor drepturi fundamentale trebuie să fie adecvate finalităţii urmărite de legiuitorul constituant, aceea de protecţie a dreptului fundamental în situaţiile în care acesta poate fi condiţionat sau limitat.

Prin mai multe decizii, Curtea Constituţională a stabilit că are competenţa de a verifica respectarea condiţiei de proporţionalitate în cazul restrângerii exerciţiului unor drepturi. Instanţa constituţională îşi asumă această competenţă numai dacă

[27] Cauza Wingrove versus Regatul Unit, 2001.
[28] Decizia nr. 13/1999, M. Of. nr. 178/1999.
[29] Decizia nr. 13/1999 anterior citată.

proporţionalitatea este condiţie de constituţionalitate a legii care a instituit restrângerea dreptului. „Incontestabil că verificarea proporţionalităţii intră în competenţa de control a Curţii, cât timp proporţionalitatea restrângerii cu situaţia care a determinat-o constituie o condiţie de constituţionalitate a legii care a instituit restrângerea dreptului."[30]

Această constatare a Curţii Constituţionale este importantă pentru mai multe aspecte: proporţionalitatea este considerată o condiţie de constituţionalitate pe care legea, care a instituit restrângerea dreptului, trebuie să o respecte. În acest fel, principiul proporţionalităţii nu este numai o simplă stare de fapt, apropiată de oportunitate, ci este o condiţie *de drept* care intră în competenţa de control a Curţii. De asemenea, Curtea realizează o distincţie între principiul general al proporţionalităţii, proporţionalitatea aplicată în alte ramuri de drept şi principiul constituţional al proporţionalităţii aplicat în materia restrângerii exerciţiului unor drepturi. Competenţa instanţei constituţionale se referă numai la principiul constituţional al proporţionalităţii, consacrat de dispoziţiile art. 53, alin. (2). Remarcăm şi interpretarea instanţei noastre constituţionale privind conţinutul principiului proporţionalităţii aplicat în această materie: adecvarea restrângerii cu situaţia care a determinat-o.

Curtea Constituţională a subliniat că proporţionalitatea trebuie analizată şi înţeleasă şi în funcţie de scopul legitim urmărit pentru care se aplică măsura de restrângere. Acest scop trebuie să fie unul dintre cele prevăzute limitativ de art. 53, alin. (1). Mai mult decât atât, pentru ca legea prin care se dispune restrângerea exerciţiului unui drept să respecte principiul proporţionalităţii, referirea la scopul legitim nu trebuie să fie generică, ci este necesar ca acesta să fie determinat. Analizând restrângerea dreptului la liberă circulaţie, prin Ordonanţa Guvernului nr. 50/1994, Curtea Constituţională a reţinut că restrângerea unui drept constituţional este posibilă, potrivit dispoziţiilor art. 53 din Constituţie, numai în considerarea unui anume drept, ca o măsură ce se impune, întrucât fără această restrângere, dreptul respectiv ar fi grav afectat şi, potrivit principiului proporţionalităţii, numai în limitele necesare, pentru ca acel drept să nu fie cel puţin în parte compromis […] ori, în lipsa precizării dreptului în folosul căruia are loc restrângerea, din simpla referire la dreptul de protecţie socială (art. 1 din Ordonanţă) sau la drepturile de existenţă socială (art. 7 din Ordonanţă), nu rezultă nici că această restrângere se impune – cum prevede art. 53 din Constituţie – şi nici că ea este proporţională cu situaţia care a determinat-o – cum prevede alin. 2 al aceluiaşi articol[31].

Raţionamentul de proporţionalitate, care în materia restrângerii exerciţiului unor drepturi presupune adecvarea măsurii restrictive la situaţia de fapt, dar şi la scopul legitim urmărit, este utilizat în jurisprudenţa Curţii Constituţionale. Analizând respectarea principiului proporţionalităţii în cazul unor excepţii de neconstituţionalitate

[30] Considerentul nr. 3 din decizia nr. 71/ 1996, publicată în M. Of. nr. 131/1996.

[31] Considerentul nr. 16 din decizia nr. 139/1994, publicată în M. Of. nr. 353/1994. A se vedea şi decizia nr. 75/1994, publicată în M. Of. nr. 190/1994; decizia nr. 21/2000, publicată în M. Of. nr. 159/2000.

privind dispoziţiile art. 148, alin. (1), lit. h din Codul de procedură penală, instanţa noastră constituţională a constatat că principiul proporţionalităţii este respectat, având în vedere atât dispoziţiile art. 18 din Convenţie, cât şi dispoziţiile art. 53, alin. (2) din Constituţie. S-a constatat că măsura arestării preventive este necesară pentru desfăşurarea instrucţiei penale şi proporţională cu situaţia care a determinat-o.[32]

În jurisprudenţa instanţei constituţionale, raţionamentul de proporţionalitate este relevat şi sub forma analizei echilibrului just care trebuie să existe între două drepturi protejate constituţional, echilibru care determină totodată limitele exercitării acestora[33].

Curtea Constituţională a subliniat că respectarea principiului proporţionalităţii, în condiţiile art. 53, alin.(2) din Constituţie, are ca obiect numai drepturile şi libertăţile fundamentale.[34] În acest sens, instanţa constituţională a arătat că raportul dintre fapta penală săvârşită şi pedeapsa aplicată, care trebuie să fie unul just, excede sferei de reglementare a art. 53, alin. (2) din Constituţie. „Este incontestabil că verificarea proporţionalităţii aparţine competenţei de control a Curţii, atâta timp cât restrângerea are ca obiect exerciţiul unor drepturi sau al unor libertăţi fundamentale.”[35]

Jurisprudenţa Curţii Constituţionale contribuie la înţelegerea şi explicarea principiului proporţionalităţii în situaţiile în care a constatat interferenţa acestuia cu principiul egalităţii.

De remarcat că jurisprudenţa instanţei noastre constituţionale, în materia interpretării şi aplicării principiului egalităţii, a evoluat, pornind de la a admite că situaţiile diferite trebuie să fie tratate diferit, până la a recunoaşte noi drepturi constituţionale, respectiv „dreptul la diferenţă”.

Uniformitatea a fost respinsă în mod constant în jurisprudenţa Curţii Constituţionale în legătură cu interpretarea şi aplicarea principiului egalităţii. Situaţiilor, care prin natura lor sunt diferite, trebuie să li se aplice un tratament diferenţiat. Principiul proporţionalităţii semnifică, în acest caz, necesara adecvare a reglementării juridice la situaţia obiectivă considerată. De asemenea, proporţionalitatea impune existenţa unei motivări „obiective şi rezonabile” pentru un tratament juridic diferenţiat aplicat unor situaţii identice.

Aceste reguli sunt formulate în jurisprudenţa Curţii Constituţionale: „Principiul egalităţii în faţa legii presupune instituirea unui tratament egal pentru situaţii care, în funcţie de scopul urmărit, nu sunt diferite. În consecinţă, un tratament diferit nu poate fi doar expresia aprecierii exclusive a judecătorului, ci trebuie să se justifice

[32] Decizia nr. 26/2000, publicată în M. Of. nr. 232/2000.

[33] Decizia nr. 57/1998, publicată în M. Of. nr. 167/1998. În acelaşi sens a se vedea şi decizia nr. 110/1995, publicată în M. Of. nr. 74/1996.

[34] Decizia nr. 24/1997, publicată în C.D.H./1998, p. 99–101; decizia nr. 157/1998, publicată în M. Of. nr. 3/1999.

[35] Decizia nr. 25/1999, publicată în M. Of. nr. 3/1999. A se vedea şi decizia nr. 13/1999 anterior citată, prin care Curtea Constituţională a constatat că în speţă nu se aplică principiul proporţionalităţii, prevăzut de art. 53 din Constituţie, deoarece dreptul la greva foamei nu este un drept fundamental protejat de normele constituţionale.

raţional, în respectarea principiului egalităţii cetăţenilor în faţa legii şi a autorităţilor publice."[36]

Aplicând raţionamentul de proporţionalitate, Curtea Constituţională a ajuns la recunoaşterea unui drept fundamental, „dreptul la diferenţă". În general, se apreciază că violarea principiului egalităţii şi nediscriminării există atunci când se aplică un tratament diferenţiat unor cazuri egale, fără să existe o motivare obiectivă şi rezonabilă sau dacă există o disproporţie între scopul urmărit prin tratamentul inegal şi mijloacele folosite. În alţi termeni, principiul egalităţii nu interzice reguli specifice. Tocmai de aceea principiul egalităţii conduce la sublinierea existenţei unui drept fundamental, dreptul la diferenţă, iar în măsura în care egalitatea nu este naturală, faptul de a o impune ar însemna instituirea unui discriminări[37].

Aspectele de jurisprudenţă analizate mai sus duc la concluzia că înţelegerea şi aplicarea principiului proporţionalităţii de către Curtea Constituţională sunt în concordanţă cu semnificaţiile conferite acestui principiu, aplicat în materia garantării drepturilor omului de către C.E.D.O.

Totuşi, jurisprudenţa instanţei noastre constituţionale nu este generoasă şi nici edificatoare în aplicarea şi interpretarea principiului proporţionalităţii în materia garantării drepturilor şi libertăţilor fundamentale, ceea ce demonstrează că proporţionalitatea, ca principiu al dreptului în general şi al dreptului constituţional în special, nu suscită încă un obiect major de preocupare a jurisprudenţei.

De cele mai multe ori, Curtea Constituţională se referă la criteriul proporţionalităţii în mod generic, invocând dispoziţiile art. 53 din Constituţie. Există relativ puţine decizii ale instanţei noastre constituţionale care să cuprindă elemente de analiză a proporţionalităţii. Este adevărat că interpretarea şi înţelegerea principiului proporţionalităţii, considerat a fi una dintre garanţiile drepturilor şi libertăţilor fundamentale în situaţiile în care este posibilă limitarea sau restrângerea exerciţiului lor, prezintă serioase dificultăţi, date fiind diversitatea situaţiilor concrete, marja de apreciere recunoscută legiuitorului, natura dreptului protejat şi, nu în ultimul rând, raţionamentul interpretativ al instanţei constituţionale, care trebuie să se menţină la un nivel ridicat de abstractizare, stabilind constituţionalitatea unei norme prin raportare la dispoziţiile cuprinse în Constituţie.

4. CONCLUZII

Proporţionalitatea are şi o dimensiune morală prin ideile de echitate, armonie, justiţie, pe care le implică, dar nu poate fi considerată ca un principiu supranormativ

[36] Considerentul nr. 5 din decizia Plenului Curţii Constituţionale nr. 1/1994, publicată în M. Of. nr. 69/1994. În acelaşi sens a se vedea şi decizia nr. 85/27 iulie 1994, publicată în C.D.H./1994, p. 68–74.

[37] Decizia nr. 1071995, publicată în M. Of. nr. 85/1995. A se vedea şi decizia nr. 6/1996, publicată în M. Of. nr. 23/1996; decizia nr. 198/2000, publicată în M. Of. nr. 702/2000; decizia nr. 54/2000, publicată în M. Of. nr. 310/2000; decizia nr. 263/2001, publicată în M. Of. nr. 762/2001.

la care judecătorul constituţional să se raporteze, ignorând normele înscrise în Constituţie. Ca principiu al dreptului, proporţionalitatea trebuie înţeleasă şi aplicată în limitele cadrului normativ, aşa cum o face şi instanţa noastră constituţională. Cu toate acestea, contribuţia filosofiei, a teologiei şi în mod deosebit contribuţia teoriilor jusnaturaliste la elaborarea şi înţelegerea principiului proporţionalităţii sunt importante pentru construcţia normativă a acestui principiu şi pentru interpretarea şi aplicarea normelor care îl consacră.

Proporţionalitatea este nu numai un principiu al dreptului constituţional, ci şi un principiul general de drept. Prin urmare, este evident că normele constituţionale care consacră şi garantează drepturi şi libertăţi fundamentale trebuie să implice principiile generale ale dreptului. Principiul proporţionalităţii, aplicat la materia protecţiei drepturilor şi libertăţilor fundamentale, exprimă raportul adecvat între măsurile restrictive dispuse de autorităţile competente, situaţia de fapt şi scopul legitim urmărit, dar şi echilibrul între două drepturi protejate de normele constituţionale sau categorii de interese contrare.

Jurisprudenţa Curţii Constituţionale, în unele decizii, se referă la principiul proporţionalităţii nu numai în sensul prevăzut explicit de art. 53 din Constituţie, dar şi ca principiu general al dreptului, fapt ce presupune compararea unor situaţii diferite, analiza garanţiilor oferite de legiuitor şi a echilibrului existent între două drepturi sau interese divergente, egal protejate constituţional.

În materia protecţiei drepturilor şi libertăţilor fundamentale, principiul proporţionalităţii este invocat explicit sau implicit de Curtea Constituţională în următoarele forme:

necesara adecvare a garanţiilor constituţionale şi legale conferite drepturilor şi libertăţilor fundamentale la finalitatea urmărită, respectiv protecţia exercitării drepturilor în situaţiile concrete în care ar putea fi îngrădită;

raport adecvat între măsurile restrictive dispuse prin lege, situaţia de fapt şi scopul legitim urmărit, conform dispoziţiilor art. 53 din Constituţie;

„raţionamentul de proporţionalitate", ca mijloc de interpretare utilizat de instanţa constituţională pentru a stabili existenţa unui raport just, echitabil, între categorii de drepturi şi interese protejate constituţional;

în unele situaţii, proporţionalitatea este invocată în jurisprudenţa instanţei constituţionale prin termeni care exprimă conţinutul acestui principiu: raport just, echitabil, rezonabilitate, echilibru sau justiţie socială.

BIBLIOGRAFIE

Andreescu, M. (2007). *Principiul proporţionalităţii în dreptul constituţional.* Bucureşti: Editura C.H. Beck.

Aristotel (1998). *Etica Nicomahică* (S. Petecel, traducător). Bucureşti: Editura IRI (lucrare iniţială apărută aproximativ în 350 î.Hr.).

Deleanu, I (1988). *Drepturile subiective şi abuzul de drept.* Cluj Napoca: Editura Dacia.

Deleanu, I. (1996). *Drept constituţional şi instituţii politice.* Vol. II. Bucureşti: Editura Europa Nova.

Deleanu, I. (1998). *Instituţii şi proceduri constituţionale.* Vol. I–II. Arad: Editura Servo-Sat.

Deleanu, I. (2008). *Drepturile fundamentale ale părţilor în procesul civil.* Bucureşti: Editura Universul juridic.
Gherasim, D. (1981). *Buna credinţă în raporturile juridice civile.* Bucureşti: Editura Academiei RSR.
Josserand, L. (1905). *De l'abus de droit.* Paris: A. Rousseau.
Josserand, L. (2006). *De l'espirit des droits et de leur relativité. Théorie dite de l'abus de droit.* Paris: Dalloz.
Lazăr, R.-A. (2004). *Legalitatea actului administrativ. Drept românesc şi drept comparat.* Bucureşti: Editura All Beck.
Liiceanu G. (1994). *Despre limită.* Bucureşti: Editura Humanitas.
Micu, D. (1998). *Garantarea drepturilor omului.* Bucureşti: Editura All Beck.
Muraru, I. (1995a). *Constituţie şi constituţionalism.* În I. Muraru, M. Constantinescu, *Studii constituţionale* (p. 197–201). Bucureşti: Editura Actami.
Muraru, I. (1995b). *Restrângerea exerciţiului unor drepturi sau libertăţi.* În I. Muraru, M. Constantinescu, *Studii constituţionale* (p. 199–205). Bucureşti: Editura Actami.
Muraru, I. (1999). *Protecţia constituţională a libertăţilor de opinie.* Bucureşti: Editura Lumina Lex.
Muraru I., (2002). *Interpretarea Constituţiei. Doctrină şi practică.* Bucureşti, Editura Lumina Lex.
Muraru I., Tănăsescu S. E. (2003). *Drept constituţional şi instituţii politice.* Vol. I. Bucureşti: Editura C.H. Beck;
Muraru, I., & Tănăsescu, S. E. (coord.) (2008). *Constituţia României. Comentariu pe articole.* Bucureşti: Editura C.H. Beck.
Popa, N., Dogaru, I., Dănişor, Gh., & Dănişor, D. Cl. (2002). *Filosofia dreptului. Marile curente.* Bucureşti: Editura All Beck.
Rivero, J. (1973). Les Libertés publiques. Paris: P.U.F.
Teodoroiu, I., & Teodoroiu, S. M. (1996). *Legalitatea oportunităţii şi principiul constituţional al proporţionalităţii.* „Dreptul", 7, 39–42.
Tofan, D. A. (1999). *Puterea discreţionară şi excesul de putere al autorităţilor publice.* Bucureşti: Editura All Beck.